

13. Культура городского самоуправления / под ред. С. Вобленко. — Николаев : Тетра, 1997. — 367 с.
14. Гурпе Б. Державне управління / Б. Гурпе; [пер. з фр. В. Шовкуп]. — К. : Основи, 1993. — 165 с.

Анотація

Пустовой В. С. Категорії централізації та децентралізації державної влади в державознавстві. — Стаття.

У статті наведені позиції сучасних державознавців щодо централізації та децентралізації державної влади. Доводиться, що досягнення раціонального співвідношення централізації та децентралізації є одним з основних методів підвищення ефективності функціонування сучасної держави.

Ключові слова: централізація державної влади, децентралізація державної влади, ефективність функціонування держави.

Summary

Pustovoy V. S. Categories of Centralization and Decentralization of State Power in State Studies. — Article.

The resulted positions of modern state researches about centralization and decentralization of state power are presented in the article. It is affirmed that achieving of rational correlation of centralization and decentralization is one of the basic methods to increase efficiency of functioning of the modern state.

Keywords: centralization of state power, decentralization of state power, efficiency of functioning of state.

УДК 340.12:321.1/8

С. В. Джолос

ФОРМА ДЕРЖАВНОГО РЕЖИМУ ЕТАТИСТСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Слід відзначити, що глобальні і локальні кризові явища вимагають від держави вжиття адекватних заходів, у зв'язку з чим актуалізується питання щодо державного режиму як категорії, що відображає характер формування та основні засади здійснення державної влади — основної сили, спрямованої на протидію негативним факторам сучасності.

XX ст. засвідчило, що «мінімальна» держава не є панацеєю. Навпаки, як виявилось, практика обмеження втручання державної влади в буття суспільства породжує чимало проблем, зокрема занепад соціальної, культурної та ін. сфер, духовне і матеріальне зuboжіння, системну кризу і загальний декаданс тощо.

А. Романюк зазначає, що соціально-економічні і політичні кризи сприяють зростанню етатизму [1, 145]. Тож, можна стверджувати, що етатистська держава якраз і покликана здолати вищеназвані негативні тенденції.

При цьому роль інститутів державної влади та основні способи владарювання відображаються такою категорією, як форма державного режиму [2, 44; 3, 179].

Таким чином, в рамках даної статті ми плануємо окреслити певні особливості державного режиму з точки зору його відповідності основним рисам етатистської держави, визначити, яка форма державного режиму є оптимальною для останньої.

Серед основних авторів, на дослідження яких ми спираємося в даній праці, слід назвати В. В. Бушанського, В. П. Горбатенка, О. Д. Керимова, Б. Кухту, В. В. Мадіссона, Ю. М. Оборотова, В. Є. Чиркіна та ін.

Для початку слід окреслити сутність етатизму та етатистської держави.

Етатистська ідеологія є антиподом анархізму і народовладдя і розглядає державу як найвищий результат і мету суспільного розвитку, обґрунтовує необхідність її втручання в економічне і політичне життя суспільства і т.ін., а сам термін «етатизм» (від фр. l'état — держава) виник у 80-х рр. XIX ст. для означення доктрини, яка вимагає максимального посилення впливу держави і розширення повноважень її органів [4, 367].

Ідеї етатизму можна прослідкувати в багатьох політичних доктринах. У буржуазну епоху вони значною мірою були пов'язані з обґрунтуванням і захистом абсолютизму (Ж. Боден, Н. Макіавеллі, Т. Гоббс та ін.). В буржуазному суспільстві з початково пануючими в ньому ідеями «мінімальної держави» етатизм часто виступав як антиліберальна й антидемократична доктрина, як вимога сильної державної влади [5, 289].

Виходячи з викладеного, можна сказати, що етатизм є близьким до ідеалів консерватизму й авторитаризму і протиставляється лібералізму, анархізму, демократії та ін. течіям, що виступають за послаблення державної влади, надмірне поширення свободи, егалітаризму, народовладдя тощо.

Виправдання етатистської держави було подане ще Т. Гоббсом, який вважав, що навіть тиранічна влада краща за неприборкані конфлікти приватних інтересів і породжену ними смуту соціальної анархії [6, 328].

У загальному плані можна сказати, що етатистська держава — це держава, яка втілює основні риси етатистської ідеології. Тож, етатистська держава — це сильна елітарна держава, яка тяжіє до консерватизму й авторитаризму та претендує на роль визначальної політичної цінності громадянського суспільства, проголошує пріоритетність своїх інтересів, позиціонує себе вище волеустановленого права, активно впливає на економічну і політичну сфери соціального буття.

Тепер, опісля змалювання сутності етатистської держави, ми можемо перейти до визначення найбільш відповідного її природі державного режиму.

Варто сказати, що державний режим — це узагальнена характеристика форм і методів здійснення державної влади [3, 180], причому ряд дослідників не схильні бачити принципової відмінності між ним і політичним режимом.

Ю. М. Оборотов відзначає, що зміст державного режиму розкривається у взаємодії трьох гілок влади: законодавчої, виконавчої, судової, а також шляхом встановлення органу, що є центром прийняття рішень у державі [7, 38].

Найбільш популярна класифікація державних режимів передбачає поділ на демократичні, авторитарні і тоталітарні [3, 183; 8, 374]. Б. Кухта відзначає, що в основі даної класифікації лежить домінування тієї чи іншої гілки влади,

причому за тоталітаризму поділ влад взагалі відсутній, при авторитаризмі домінує виконавча влада, а при демократії — судова або законодавча (при лібералізмі) [8, 374].

Варто сказати, що, на думку О. Д. Керимова, домінуюче становище виконавчої влади є історично визначеним, об'єктивно зумовленим всім ходом розвитку людської цивілізації [9, 106–107], оскільки саме вона має найбільші фінансові, матеріально-технічні, техніко-технологічні, організаційні, людські та ін. ресурси; надзвичайно великі можливості впливу на всі інші державно-владні структури, передусім на парламент; є ініціатором прийняття більшості законів; має найміцніші управлінські потужності; створює переважну більшість законодавства, хай і на рівні підзаконних актів; характеризується найбільшою оперативністю і найменшою контрольованістю тощо [9, 100–112].

Слід наголосити, що найбільш стабільним є управління в тих державах, де домінуюче становище займає виконавча влада. В. Є. Чиркін відзначає, що високий ступінь стабільності забезпечується у теократично-абсолютистських й дуалістичних монархіях, а також у президентських республіках. Натомість у парламентарній монархії і парламентарній республіці партійна приналежність міністрів, склад уряду повніше і точніше відображає зміни суспільної думки, її коливання передусім через парламент, що веде до значного недоліку — нестабільності уряду. Так у післявоєнній Італії (на 1998 р.) змінилося 56 складів уряду [10, 151–152], а в Україні за роки незалежності — близько двадцяти, при тому, що наша держава є змішаною республікою!

З цього можна зробити висновок, що стабільність управління, як важлива засада його досконалості, майже нерозривно пов'язана з домінуванням виконавчої влади, тобто деяким натяком на авторитаризм.

Варто відзначити, що, незважаючи на популярність демократії, остання виявляється далекою від досконалості, в першу чергу через недосконалість людської природи, ослаблення влади та її потрапляння під вплив великого капіталу за умови відсутності цензів аристократизму, моральності, професійності та ін.

Демократичний режим, що будується на ідеях свободи й егалітарної рівності, забуває (чи ігнорує) їх безпеку за належності негідним особам.

Так Е. Берк на майже риторичне запитання «Що являє собою свобода без мудрості чи без доблесті?» вельми резонно відповів: «Нічого, окрім найбільшої з можливих бід», адже без цих обмежень свобода стає глупою, злою, безумною [6, 419], а Дж. Адамс вважав особисті якості людини природно зумовленими і називав проповідування ідей однакових здібностей і впливу «великим ошуканством» [11, 251].

Відзначимо, що відомий дослідник А. Д. Керимов, також наголошує, що демократія є не владою народу або більшості, а лише «певною технологією набуття і здійснення державної влади меншістю за допомогою більшості, з опорою на більшість, але далеко не завжди в інтересах і на благо більшості» [9, 25–26]. Також ним виділяється ціла низка недоліків демократії: а) можливість доступу до влади далеко не найкращих осіб; б) велика ймовірність необдуманих дій і хибного вибору; в) меншість, що прийшла до влади демократичним шля-

хом, набагато охочіше задовольняє свої особисті, а не суспільні інтереси; г) виборність негативно впливає на діяльність політиків, оскільки вони реально діють в інтересах меншості і лише прагнуть догодити більшості (часто всупереч її істинним інтересам); г) відсутність чіткої волі більшості як такої (25% виборців остаточно визначаються лише в останній день, а 10% виборців відчувають «шок кабінети» і радикально змінюють раніше виношену думку вже при заповненні бюлетеня); д) фарисейство демократії, яка створює хибну впевненість, що кожен може взяти участь у здійсненні владних повноважень чи влитися до лав владарюючих; е) демократія часто довільно тлумачить волю більшості та буває агресивною до всього, що виходить за рамки загальноприйнятого тощо [9, 29–44].

Крім того, слід додати, що на практиці зазвичай демократичний режим пов'язаний з ринковою економікою [3, 183], що, по-перше, означає плутократичність і навіть клептократичність демократичної влади, а по-друге, перекладання відповідальності за економічну ситуацію на «невидиму руку», яка протягом ХХ століття ніколи не відновлювала рівноваги у кризових умовах (це робила державна влада). Як справедливо відзначає президент Франції Н. Саркозі, «ідея, що ринки завжди праві, — безумна ідея. Ідея невтручання держави померла. Ідея всемогутніх ринків померла» [12].

Враховуючи вищевикладене, стає очевидним, що інститути демократії можуть бути ефективними далеко не завжди, особливо в перехідних суспільствах. Як справедливо відзначає В. І. Пантін, ситуація нагадує замкнене коло: «нові демократичні політичні інститути не можуть стати достатньо ефективними, адже не мають необхідної підтримки з боку масових та елітарних груп суспільства, а одержати підтримку і легітимність ці інститути не можуть, оскільки, на думку більшості населення, не є ефективними, здатними допомогти у вирішенні проблем, що виникають перед суспільством» [13, 400].

У свою чергу, М. О. Баранов відзначає, що інститути, які заважають концентрації влади, можуть паралізувати роботу уряду і перешкоджати проведенню реформ [14, 179–185].

Також варто відзначити, що благоденство тієї чи іншої держави значною мірою залежить від ступеня її соціально-економічного розвитку. Цілком природно, що за наявності високого життєвого рівня практично зникає вулична злочинність, влада не вважається одіозною і ненависною, народ має достатні доходи, аби самостійно реалізувати основні свої свободи, права та інтереси, програми соціального забезпечення населення не є для багатой держави обтяжливим тягарем, у суспільстві відсутні підстави для радикалізації чи інших виявів девіантних схильностей; держава має достатньо ресурсів для гарантування проголошених прав і свобод, а також захисту своїх інтересів на міжнародній арені, панують спокій і порядок і т.ін.

Очевидно, суспільне благоденство не перебуває у прямій залежності від державного режиму в цілому, і демократії зокрема. Не слід дивуватися і тому, що деякі автори, зокрема Ф. А. фон Хайек, припускають існування зв'язку між тоталітаризмом і сучасною державою, що процвітає [15].

Наприклад, такі найбагатші держави, як Кувейт, ОАЕ, Саудівська Аравія, мають релігійно-тоталітарну систему [3, 99], а народи нацистської Німеччини, фашистської Італії та СРСР були цілком щасливими, не кажучи вже про більш давні приклади — європейські абсолютні монархії Нового часу.

Натомість, УНР, Веймарська республіка, сучасна Україна та ряд інших пострадянських держав і держав третього світу, будучи демократичними, далекі від того, щоб забезпечити порядок і благоденство.

Більше того, деякі демократичні квазідержави, на зразок Запорізької Січі, Піратської республіки Е. Мансфельда, Ліберталії капітана Міссона (чи її численних прототипів), Гуляйпольської республіки Н. Махна, Холодноярської республіки та ін., взагалі знаходилися у стані постійної війни всіх проти всіх, вели переважно протиправне існування та в прямому сенсі грабіжницьку зовнішню і майже нерегульовану внутрішню політику, мали яскраво виражений мілітаристський відтінок і жодних натяків на стабільність, розвиток і забезпечення спокою та щастя своїх громадян.

Все це переконливо засвідчує, що державний режим сам по собі не є запорукою добробуту і процвітання, важливою основою яких є ступінь соціально-економічного розвитку суспільства.

Зате з певною упевненістю можна сказати, що державний режим може сприяти соціально-економічному розвитку суспільства, але лише за наявності трьох вимог: а) коли влада служить суспільним інтересам; б) коли влада є достатньо обдарованою (моральними і професійними якостями); в) коли влада має достатньо широкі повноваження для реалізації своїх задумів.

При цьому слід відзначити, що найбільшою мірою природі владарювання відповідає авторитарний режим, оскільки за нього штучно не підноситься роль судової чи законодавчої влади, відсутні надмірні свобода й егалітаризм (як при демократії), мають місце елітарність і реальна здатність влади керувати політичними та економічними процесами, вживати у разі потреби певних рішучих заходів, а також відсутні явно одіозні прояви тоталітаризму.

Варто наголосити, що авторитаризм вважається виправданим і природним за умови краху старих соціальних структур, переходу до нових. Він є досить поширеним (певні монархії, диктаторські режими, військові хунти і т.п.), що пояснюється рядом його позитивних можливостей, особливо при проведенні радикальних реформ: забезпечення громадського порядку, проведення швидкої реорганізації соціальних структур, концентрація зусиль і ресурсів для виконання конкретних завдань тощо [16, 30].

В. В. Бушанський справедливо відзначає: «Авторитаризму властиві позитивні і негативні риси... Уже закономірність виникнення авторитаризму уможливорює його певне виправдання. Усвідомлення його функціональності показує, що авторитарні важелі управління варто використовувати, а не ігнорувати» [17, 593].

Авторитарність влади легітимується, по-перше, адекватністю її застосування реаліям суспільно-політичного буття, а по-друге, особистими якостями правителя. При цьому монархічна форма правління видається набагато кращою гарантією позитивності авторитарного режиму, ніж республіка, оскільки ха-

рактизується аристократизмом, належною освітою і вихованням, власним правом і зацікавленістю державця в результатах управління тощо, тобто забезпечує силу, обдарованість і відданість влади державі.

Слід додати, що авторитарний режим якнайкраще відповідає природі етатистської держави, насамперед тим, що передбачає посилення державної влади, курс на стабілізацію соціального буття, елітарність влади, пріоритет інтересів держави і її серйозний вплив в політичній та економічній сферах.

Відповідно, авторитаризм виявляється корисним в ролі знаряддя етатистської держави, що дозволяє їй ефективно управляти суспільними процесами та розвивати соціально-економічну сферу, як основу суспільного добробуту і процвітання.

Перспективними напрямками подальшої розробки даної проблематики слід вважати наступні дослідження теорії і практики суспільно-політичного та соціально-економічного буття.

Література

1. Романюк А. Етатизм // Політична наука: Словник: категорії, поняття і терміни. — Л., 2003. — С. 145–146.
2. Теория государства и права. Государственный экзамен / Н. Н. Крестовская, Ю. Н. Оборотов, А. Ф. Крыжаковский, Л. Г. Матвеева. — 4-е изд. — Х.: Одиссей, 2008. — 256 с.
3. Чиркин В. Е. Конституционное право зарубежных стран. — М.: Юристъ, 1997. — 568 с.
4. Лисенков С. Л. Етатизм // Юридична енциклопедія. — К., 1999. — Т. 2. — С. 367.
5. Большая советская энциклопедия: В 30 т. Т. 30. Эксилибрис-Яя / Гл. ред. А. М. Прохоров. — Изд. 3-е. — М.: Сов. энцикл., 1978. — 632 с.
6. История политических и правовых учений: Учеб. для вузов / Под общ. ред. В. С. Перессяпца. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Норма, 2006. — 944 с.
7. Оборотов Ю. П. Современное государство: основы теории: Учеб. курс. — О.: Астропринт, 1998. — 132 с.
8. Кухта В. Режим політичний // Політична наука: Словник: категорії, поняття і терміни. — Л., 2003. — С. 374–375.
9. Керимов А. Д. Современное государство: вопросы теории. — М.: Норма, 2008. — 144 с.
10. Чиркин В. Е. Государствоведение: Учебник. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Юристъ, 2000. — 384 с.
11. Адамс Дж. Про природжеспу аристократичність // Консерватизм: Антологія / Наук. т-во ім. Вячеслава Липинського; Упоряд.: О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 1998. — 597 с.
12. Рыночная экономика: [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Рыночная_экономика.
13. Пантин В. И. Глобализация и проблемы развития демократических институтов в России // Политические институты на рубеже тысячелетий. — Дубна, 2001. — С. 400.
14. Барапов Н. А. Об эффективности демократии // Актуальные проблемы современного политического процесса: Материалы междунар. науч. конф. Санкт-Петербург, 15 февраля 2007 г. — СПб., 2007. — Ч. 1. — С. 179–185.
15. Пауек, Friedrich A. The Road to Serfdom. — Chicago: Univ. of Chicago Press, 1956.
16. Мадисон В. В., Горбатенко В. П. Авторитаризм // Юридична енциклопедія. — К., 1998. — Т. 1. — С. 30.
17. Бушапський В. В. Авторитаризм: pro et contra // Держава і право: 36. наук. пр. Юридичні і політичні науки. — Вип. 36. — С. 590–597.

Анотація

Джолос С. В. Форма державного режиму етатистської держави. — Стаття.

У статті окреслено поняття етатистської держави та деякі особливості державного режиму. Автор доходить висновку, що суспільне благополуччя залежить передусім від соціально-економіч-

ного розвитку, який значною мірою обумовлений стабільністю суспільно-політичного буття, яке забезпечується домінуванням виконавчої влади. Автор вважає, що природі етатистської держави найбільшою мірою відповідає авторитарний режим.

Ключові слова: авторитарний режим, влада, демократичний режим, держава, державний режим, етатистська держава, тоталітарний режим.

Summary

Dzholos S. V. State Regime Form of Etatistic State. — Article.

The article is devoted to the etatistic state regime study. We came to the conclusion that social well-being depends on the level of social and economic development, which is impossible without social and political stability. Domination of the executive power is also necessary. Author thinks that authoritarian regime mainly corresponds to etatistic state nature.

Keywords: authoritarian regime, democratic regime, etatistic state, power, state, state regime, totalitarian regime.

УДК 343.13

Ю. І. Микитин

МЕДІАЦІЯ ЯК СТАДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: ЗА І ПРОТИ

Питання впровадження відновного правосуддя, медіації у кримінальний процес набувають все більшої актуальності та необхідності його врегулювання на законодавчому рівні.

У розрізі даного проблемного аспекту, не вдаючись до аналізу наукових підходів, зазначимо, що, на нашу думку, медіація у кримінальних справах — це добровільний і конфіденційний процес, який спрямований на вирішення кримінально-правового конфлікту між потерпілим та правопорушником (підозрюваним, обвинуваченим, підсудним) за участю нейтральної особи (медіатора).

Зосередимо свою увагу на проблемі можливості функціонування медіації як окремої стадії кримінального процесу. Насамперед виділимо ознаки стадії кримінального процесу, проаналізувавши визначення цього поняття, наприклад, Є. Г. Коваленка, В. Т. Малярєнка [4, 35], а також Ю. П. Яновича [19, 10], оскільки ми погоджуємось з даним підходом [7, 18].

Отже, стадія кримінального процесу: 1) відносно самостійна його частина; 2) характеризується конкретними завданнями; 3) має особливе коло учасників; 4) супроводжується специфічними діями; 5) передбачає наявність певного кола процесуальних рішень.

Про відносну самостійність частини кримінального процесу можна вести мову у випадку наявності інших вказаних характерних ознак.

Проаналізуємо, чи володіє медіація вказаними ознаками.

Завдання. Завдання стадії — це наперед визначений, запланований для виконання обсяг процесуальної діяльності, яку необхідно здійснити для досягнення мети кримінального процесу [6, 15]. Відповідно до статті 2 Криміналь-